

PER NYHOLM

TŰNŐDÉSEK A KULTÚRA ÉSZAKI LÁTÓHATÁRÁN

■ Jütlandról Norvégiába tartok. Az ég és a tenger összeolvad a mindent egybemosó szürkességben, nincsen látóhatár, nincsenek hullámok sem, csak egy gyöngye remegés érződik a hátsó fedélzeten, miután elhagyjuk Grentet. Már a Skagerrakban vagyunk, Terje Viggen tengerén. Itt kelt át a norvég partról Dániába az angol háború kegyetlen évében. A flottát legyőzték, és a norvégok éheztek. Terje 1809-ben átvitorlázott Vendsysselbe, hogy élelmet szerezzen feleségének és leányának. Hazafelé tartott már a három zsák árpával, amikor az angolok elfogták, és börtönbe vetették. Csak 1814-ben jutott haza Norvégiába, ahol felesége és leánya közben koldusbotra jutott. Sok évvel ezután találkozott az angol kapitánnyal, aki őt mai szóhasználatnál élve törvényen kívüli hadviselőnek ítélte, és nem annak, aki valójában volt – családját megmenteni akaró férfinak. És most ez a kapitány került bajba, feleségével és kisleányával együtt. Sorsuk Terje kezébe került. Az egyszerű ember nem politikai módjára, hanem emberségből cselekedett. Megkísértette ugyan a bosszúállás gondolata, mégis úgy döntött, hogy megmenti az uraságot, aki tönkretette az életét. Henrik Ibsen poémája nem csupán nagyszerű alkotás, hanem megragadó és hiteles jellemzés a hidegen számító angolról és a jószívű halászból. És egyúttal meglepően aktuális.

A Fredrikshavenből jövő hajó lassan halad a szemerkélő esőben, a nehéz és alacsony szálló felhőtakaró alatt, alig három-négy kilométerre lehet ellátni a tengeren. A hajón bárók és kávézók, tánc, vetélkedők, bingo- és kaszinó- és konferenciatermek, mozi, szupermarket és gyermekjátsszóterek találhatók. Az emberek itt tényleg játszhatnak a pénzüikkel, sőt meg is szabadulhatnak tőle. Csak az nincs megengedve, hogy az ember leüljön egy székre, és bámulja a tengert. A tengeri utazás, mint annyi minden más, cirkusszá lett. Találok egy nyugodt sar-

kot az étteremben. Meglep, hogy pompás ebéddel szolgálnak, sör, hering és egy vagy két snapsz, amit a kabinban pihenek ki. Jót tesz a nyugalom három hét szárazföldi utazás után.

Természetesen kimegyek a fedélzetre, amikor beérünk az oslói fjordba, amelyet Európa egyik legszebb tája ölel körül. Kora délutáni napsütés váltja föl a ködöt és esőt. A fjord vize csendesnek és kékek látszik a hajó alatt, amely szinte hangtalanul úszik útjának célja felé. Mindkét oldalon erdős hegyoldalak, tele apró településekkel és nyaralókkal. Itt vezetette el Hitler egyik legjobb hadihajóját, a *Blücher* cirkálót, amikor 1940. április 4-én hajnali négy óra tájban a cirkáló vezette német hajóraj el akart surranni az Oscarsborg-erőd mellett, hogy a főváros lakosságát még ágyában lephesse meg. A norvégok azonban ébren voltak. 4 óra 21-kor Birger Eriksen ezredes kiadta a parancsot a nem szívesen látott vendégek lövetésére. Két órával később a vadonatúj cirkáló elsüllyedt, és máig ott fekszik a fjord fenekén. A németek körülbelül ezer embert veszítettek. Ezt a veszteséget még le tudták volna nyelni. Kellemetlenebb volt, hogy a meglepetésszerű támadást le kellett fűjniük. Később, a nap folyamán Oslót mégis megszállták a német katonák, akik repülővel jöttek Fornebuba. Ekkorra már a királyi család, a parlament és a kormány a norvég aranytalékkal együtt elhagyta a fővárost. A következő két hónap alatt a németekkel folyamatos harcban állva hátráltak a kormányzók, aminek az lett a vége, hogy a kormány Londonban kötött ki.

Az oscarsborgi hőstett inkább politikai, mint stratégiai szempontból volt győzelem. Őt év terror követte – és nem úgynevezett békés megszállás, mint Dániában. Elég rossz volt ez is. De még rosszabb belegendolni abba, hogy az ország két legjobbnak vélt emberre, Vidkun Quisling és Knut Hamsun a meg-

szállók oldalára állt. Quisling, aki fiatal korában nemzeti hős, Fridtjof Nansen mellett dolgozott, a csatlós rendszer élén maradt egészen a náci 1945 májusi bukásáig. Őt hónappal később mint hazaárulót végezték ki. Ami Hamsunt, az 1920-ban Nobel-díjjal kitüntetett írórt illeti, az embert elfogja a bizonytalanság. Öreg ember volt már, akinek rettenetes és szörnyűséges nézetei voltak, de nem volt gengszter. Pénzbírságra ítélték. Ezen túl pedig inkább pszichikai esetként fogták föl. Hamsun az ítélet után távol eső házában élt Nørholmban 1952-ben történt haláláig. Mind Quisling, mind Hamsun nagyon norvégok voltak, és mindkettő nagyon fasiszta is. Hogyan volt ez lehetséges? A kérdés máig foglalkoztatja a norvég lelket.

Az Akershus-erőd bukkan elő mint az opera épületének lágy dallamára adott erőteljes válasz. Feltűnik a Tanácsház, a fiatal Norvégia szinte túlzó művészi produktumaként.

Oslóban sétálni kifizetődő mulatság, különösen pedig akkor, ha a Karl Johan utcán, Oslo főutcáján teszi az ember, amely utca a parlament épületétől a királyi palotáig húzódik, amit a Pireneusokban született Bernadotte építtetett. Bernadotte-ot Jean Baptistenek keresztelték, ebből alkották a svéd királyi nevet, a Károly Jánost. Bernadotte 1810. október 19-én Helsingørben tért át a lutheránus hitre. A következő nap már át is hajózott a Sund-szoroson új országába. Svédül sohasem tanult meg, de ez nem jelentett számára semmi hátrányt. A stockholmi udvarban kitűnően tudtak franciául.

Norvégia újabb története – egy hadvezér húzta vonal – a Karl Johan utca tengelye mentén válik szinte kézzelfoghatóvá. A minta a párizsi Champs-Élysée vagy a londoni Whitehall lehetett. Koppenhágában és Stockholmban a reprezentatív épületek szokatlan módon a városon kívül találhatók, de Oslóban nem. Itt egy félórás sétán – anélkül hogy kitérőt tennénk jobbra vagy balra – eljutunk a parlamenttől a Grand Hotel, a Teatercafé, a Nemzeti Színház és az egyetem mellett a királyi rezidenciáig. Úgyszólván tálcán hozzák elének a norvég politika és a norvég kultúra elmúlt csaknem kétszáz évét. Az északi országok között nincs még egy ehhez hasonló sétálóutca.

Régi barátommal, a trondheimi *Adressavisen* egykori főszerkesztőjével, Gunnar Flikkével sétálok át a városközponton. Elmegyünk a palota előtti téren, ahol Károly János lovas szobra áll, és megkérdezem, miért állították a norvégok ezt a szellembélelt

franciát a királyi palotájuk elé. A kérdést, amely magától értetődően pimasz, bizonyára nem mindennap teszik föl neki. Másfelől: Károly János vendégmunkás volt. Sikerült Svédország királyává föltornásznia magát, és azért lett belőle Norvégia királya, mert a Dániából importált Keresztély Frigyes nem volt versenyképes. Keresztély Frigyes – 1839 után Dániában már VIII. Keresztély – széplélek volt, sőt norvégiai napjaiban még liberális is, aki veszélyesen közel állott a forradalmárokhoz, így találták sok európai uralkodóházban. Főként azonban széplélek volt, nem pedig zabolátlan duhaj, mint Bernadotte. A véletlenek is jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a gyermektelen XIII. Károly Stockholmban éppen őt adoptálta, s tette így svéd trónörökössé a marsallt. Mindez azért teljesen mégsem volt véletlen. A svédek ennek a franciának a segítségével akarták meghódítani Norvégiát, cserébe Finnországot, amely I. Sándor Oroszországáé lett. És így is történt. Bernadotte 1814-ben katonai erővel foglalta el Norvégiát. Keresztély Frigyes fejét hajtott, és visszatért Fyn szigetére.

A négyszázéves dán–norvég uniót svéd–norvég unió követte, amely 1905-ig tartott. Ekkorra lett elégük a norvégoknak. Önállóak lettek, de miért nem harcoltak egy kissé energikusabban 1814-ben, miért nem cserélték le Keresztély Frigyeset egy erősebb királyi egyéniségre, és miért maradhatott lován Bernadotte az oslói palota előtt? Gunnar Flikke mosolyog a bajusza alatt. Talán mert a francia mégsem volt Norvégia legrosszabb királya. Bernadotte tanult háborúiból. Nem ringatta magát a régi dinasztiai önmámító illúzióiban. Megértette – többek között abból is, hogy kezdetben a norvégok szembeszálltak vele –, hogy ő két országnak a királya, melyek egyike, Svédország mégis nagyobb súlyú, mint a másik, Norvégia. De Norvégia mégsem csak egy svéd tartomány volt. Norvégia a Bernadotte-ház alatt nagyobb mértékben lett önmaga, mint amilyen volt a koppenhágai királyok alatt. Ha Károly János norvég ügyekben intézkedett, akár Stockholmban, akár Oslóban, akár másutt tartózkodott is, norvég királyként lépett föl, és nem svéd királyként, akinek uralkodói jogai vannak Norvégiában is. Mindezt a norvégok nem kis mértékben Keresztély Frigyes hercegnek köszönhették, aki alkotmányt adott nekik, mire királyukká választották, s amely kitüntetést még hat hónapig sem élvezhette.

Keresztély Frigyes, akit unokatestvére, VII. Frigyes Koppenhágából teljhatalmú

képviselőjeként és kormányzóként küldött Norvégiába, jelenlétével és 1814 novemberi hazatérésével hozzájárult ahhoz, hogy Norvégia részben önálló ország lett a Svédországgal létrejött unióban. Norvégia nem meghódított ország volt, hanem Svédországhoz való csatlakozását feltételekhez kötötte. De még nem volt elég ereje az önállósághoz. Amikor ez megtlett 1905-ben, a norvégok megköszönték az együttműködést, és elbúcsúztak. A dánok titokban abban lelhetek elégtételt, hogy a norvégok VIII. Frigyes második legidősebb fiát, Károly herceget koronázták VII. Haakon néven királyukká 1906 júniusában a trondheimi Nodaros dómban, aki a modern Norvégia nagy alakjává lett, nagyobb, mint maga Nansen. Nemcsak abban a törekvésében volt okos, hogy még dán herceggént norvég király akart lenni, hanem abban is, hogy megkövetelte: ne csak a parlamentre bízzák királlyá választását, hanem megválasztását előzetes bejelentés nélküli népszavazás is megerősítse. Ezen túlmenően pedig a II. világháborúban oly erőteljesen és személyes bátorságot mutatva lépett föl, hogy egyesíteni tudta a norvégokat egy olyan helyzetben, amelyben más népek összeomlottak.

Lars Roar Langslet okosan és jól írt VIII. Keresztélyről, egyik legmegnyerőbb és legjobb szándékú királyunkról. Lehet, hogy azért is, mert nem az Oldenborg-ház szülötte volt, hanem csak egy kamarás fia, aki Zsófia Friderika trónörökös hercegnő szolgálatában állt. Langslet okosan és jól írt a dán–norvég ikerbirodalomról is, amit ő közös birodalomnak lát. Dánia ebben az államalakulatban is többet nyomot a latban, mint Norvégia, de Norvégia azért mégsem hevert a földön a dánok lába alatt. Más volt az elképzelés. A birodalmat nem egy nemzet alkotta, és mégis egy állam volt, egy birodalom, amelynek volt dán, norvég és német tartománya. A király egyenlő magasságban lebegett fölöttük, és mindegyik tartomány élvezte a király minden szerepét. A flotta norvég volt, a hadsereg német, a parasztok dánok voltak. Mindez a régi Oldenborgok alatti Norvégiában alakult így ki, akik ugyanígy viselkedtek Dániában is. A hatalom birtokosaként Svédország szerencsésebb volt Norvégiában. Különösen uralma végén, a 19. században az európai fejlődés felfelé ívelt. Norvégiában a dán párt volt az, amelyiket ma is reakciónak tekintenénk, de a svéd párt sokkal korszerűbb volt. Volt persze norvég párt is, amely azonban sok jó-

val nem kecsegtetett. A viking kor volt a hőskor. A középkor óta egyre csak nőttek a nehézségek. A problémát – ahogy Palle Lauring megfogalmazta – a népesség gyér volta jelenti. Norvégiában egy négyzetkilométerre 14 lakos esik, Dániában 123, Hollandiában 381. Nem volt elég erő ahhoz, hogy kiépüljön egy nyugat-európai társadalom. Már az is elég megterhelő volt, hogy elegendő élelmiszert legyenek képesek főlhalmozni. Sem a norvégok, sem a dánok nem bírtak ezzel a nagy és nehéz országgal, azzal a sok kövel.

Langslet lakásában ülök Oslóban, abban a szobában, amely az ő gazdag életéről mesél, a nagy debatterről, az íróról, a történészről, az újságíróról és a politikusról. Langslet a kultúráért és tudományért felelős miniszter volt Kåre Willoch jobboldali kormányában 1981 és 1986 között. Tulajdonképpen vallásügyi miniszternek kellett volna lennie, de – mint a norvégok között oly szokatlan katolikusnak – be kellett érnie a kultúráért, a kutatásért és a felsőoktatásért felelős miniszter tarcájával. Az egyházi élet külön minisztériumot kapott. Langslet azon morfondírozik, hogy Norvégia dúsgazdag állam lett, az északi országok között a leggazdagabb, és a világon is az egyik leggazdagabb köszönhetően Atlanti-óceáni olajlelőhelyeinek. A nemzeti harcnak régen vége van, és ez a harc nem pusztán norvég, dán és svéd érdekek között zajlott, hanem Norvégia megkésettsege ellen is, ugyanúgy, mint Németország, Olaszország, Finnország és Izland esetében.

„A folyamat hosszú és bonyolult volt, amelyet finom részleteiben kell tekintenünk – vélekedik Langslet. – A 20. század elején létezett egy antidemokratikus tendencia, amely a felsőbbrendű embert dicsőítette, s amely a II. világháború végéig tartott. Hamsun is ehhez tartozott, bár sokkal kevésbé, mint más írók, akik lényegesen messzebb mentek különböző rasszista nézeteikben. Hamsun nagy együttérzéssel ábrázolja a zsidókat, és hozzájárult ahhoz, hogy a zsidó író, Max Taus emigrálhasson Németországból Norvégiába, majd onnan tovább Svédországba. Amikor ő nyilvánosan kifejezte Hitler és a náciizmus iránti szimpátiáját, már öreg és gyenge volt, és túl írói munkásságának zenitjén. Ennek az egész harcnak, ennek a nacionalista hullámnak, amely a romantikával kezdődött, a bal- és jobboldal közti leszámolásban, a birodalmi nyelv és az újnórvég és más áramlatok közötti rivalizálásban csúcsosodott ki, mára vége

van. A nacionalista lelkesedés föllángolt a II. világháborúban, de ebből a nacionalizmusból mostanra szinte semmi sem maradt. A két háború közötti időben létezett egy olyan vonulat is, amely rendkívül ellenségesen viszonyult a dán idők örökségéhez. Mindez mára teljesen eltűnt. Jól megalapozott demokráciánk van, amelyből hiányzik a nemzeti dicsekvés. Most más konfliktusok és más viták vannak. Itt is, mint Dániában, erős érzelmek dúlnak a bevándorlás és a hiányos integráció körül, a nacionalizmus háttérbe szorult ugyan, noha nincs elfelejtve, de mára már történelem. Norvégia egy normális nyugati ország, melynek egyetlen abnormális vonása, hogy rettenetesen gazdag, amelyről korábbi nemzedékek nem is álmodhattak. Ez bizonyos elzárkózó állásfoglaláshoz vezetett, miszerint nekünk nem kell bekapcsolódnunk semmilyen széles körű nemzetközi együttműködésbe, ha módunkban áll elkerülni.”

Oslóban meglátogatom Henrik Ibsen Arbins utcai lakását a királyi palota parkja fölött, amelynek kapujához a nagy írónak saját kulcsa volt, amit maga a király, II. Oscar adott neki. Ibsen nagyon norvég volt és nagyon nemzetközi, korának nagy intellektuálje, hasonlóképpen Brandes-hez, de míg Brandes elemző elme volt, Ibsen drámaíróként tündökölt. Mindketten éles szemű megfigyelők voltak, új idők emberei, modern gondolkodók, és ebben különböztek a kortárs Bjørnstjerne Bjørnsontól.

Mindennap, amikor az óra fél tizenketőt ütött, Ibsen fölállt íróasztala mellől, még akkor is, ha félbe kellett hagynia egy mondatot, fejébe tette cilinderét, és elsétált a közeli Grand Caféba, ahol elfogyasztotta heringjét, megitta sörét, rá végül egy snapszot is, mielőtt visszatért volna munkájához. Az oslói polgárok őtána igazították órájukat. Végigmegyek a lakásán, amelyet visszafogott nagypolgári ízlés jellemez, a városi ember megrögzött szokásait tükrözik a Viktória korabeli bútorokkal és képekkel berendezett szobák, vörös szoba, kék szoba, barna szoba, a fürdőkád mellett olasz szivacs – és a mindehhez hozzátartozó szobalány. Érezni a konfliktust a háziasszony Suzannahval? Érezni a *Nóra* légkörét? Itt élhetett Hedda Gabler, itt írta a *John Gabriel Borkmant* és a *Ha mi, halottak föltáma-dunkat*. Milyen messze esik ez a kioszkirodalom a szakácskönyvek és a krimifüzetek világától. Ilyen volt ez a kor: Dániában Georg Brandes és Johannes V. Jensen, Norvégiában Henrik Ib-

sen és Bjørnstjerne Bjørnson, Svédországban Strindberg. Nincs többé harc. Ibsen 1906-ban halt meg. A lakásában úgy érzi az ember, mintha csak ebédelni ment volna.

A táj- és a természetközelség jelenti a norvég identitást, véli Vigdis Moe Skarstein, a szépen berendezett Nemzeti Könyvtár igazgatója. És ez hétvégéről hétvégére látható is. A városok kiürülnek. A norvégok kiözönlenek a hegyvidékre, ahol órákat túráznak, ha esik, ha jeges szél fúj. Az identitásnak köze van a történelemhez, a mítoszokhoz és így a nyelvhez is. Ami a nyelvet illeti Norvégiában, arról az idegen keveset tud. A norvégok hosszú és keserű nyelvi háborút vívtak egymással. Ez azzal végződött, hogy a beszélők körülbelül 85 százaléka az úgynevezett könyvnyelv, *bokmål*, vagyis a birodalmi nyelv beszélőjeként azonosítja magát, ez egy norvég–dán közös nyelv, amely beszélt formájában közelebb áll a norvéghoz, írásban közelebb a dánhoz. A *bokmål* a négyszáz éves dán vagy dánhoz közeli hivatali nyelv fejleménye, és következménye a felső osztály és a középosztály dán függőségének. Tudnivaló, hogy ezek az osztályok fiaikat a koppenhágai egyetemre küldték tanulni. Bjørnson és Ibsen is ezt az utat követte. Henrik Wergeland, a 19. század első felének nagy patriótája az ellenkező irányt. Ő egy tiszta, falusi nyelvet beszélő Norvégiát szeretett volna, de csak félsikert ért el, amennyiben az újnorvégot, a *nyorskot* elismerik Norvégia két hivatalos nyelve egyikének. A városiak az újnorvégot a parasztok és a tanulatlan nép fészületlen nyelvének tartják. Ismerős ez a helyzet Dániában is, ahol a régies vidéki nyelv elnyomása olyan erőteljes volt, hogy koppenhágaiként kiváltságosnak kell hogy érezze magát az ember, ha egy jütlandival vagy egy bornholmival találkozik, akit nem ért.

Két nemzedékkel ezelőtt Dániában, Norvégiában és Svédországban egymás könyveit eredeti nyelven olvastuk. Azóta elkezdtük egymás könyveit fordítani, s ez csak növeli a köztünk lévő távolságot. A legtöbb norvég régen könnyebben olvasott dánul, mint angolul, ma viszont angol könyveket olvas. A majdnem közös északi germán nyelv, amely ma leginkább a távoli Izlandon virágzik, létrehozott egy majdnem közös északi identitást. Ez mára ugyan elveszett, de még létezik nálunk egy sajátosan északi tájérzet, noha erről is sejthető, hogy maradéka is el fog tűnni a festészet egyidejű globalizálódásával. A régi mesterek megtanítottak ben-

nyugati csücskét a pokot-gabra törzs ellenőrzí, amely mind a mai napig Kenya (egyések szerint egész Afrika) egyik legvadabb, leg-harciasabb törzsének számít.

A tó maga 6405 négyzetkilométeres területével, a három aktív vulkáni kúppal és két nagy szigetével festői látványt nyújt. Két nemzeti park és egy bioszféra-rezervátum található itt. Expedíciónk a Teleki-út utolsó állomásait látogatta végig, azoknak a táborhelyeknek a közelében kutattunk mi is, amelyeket Telekiék megfordultak.

A vidéken a jelenleg sincs úthálózat, vezeték víz, villanyáram, habár most már a legtöbb faluban van mobilhálózat és repülő-leszállópálya (air-strip), ahol a kisrepülő (bushcraftoknak nevezik őket) sürgősségi esetben le- és felszállnak. A lakosság túlnyomó része ugyanúgy él, mint Telekiék látogatásának idején, nomád pásztorkodást folytatnak, és a kormány segíelyeit várják.

A nemzeti parkon és a vadrezervátumon kívül is lehet találkozni oroszlánnal, gepárdal és elefántal. Kenya madárfaunája egyike a leggazdagabbaknak a világon (jóval több madárfaj költ az országban, mint egész Európa területén), ugyanakkor az északi rész alig ismert. A Kula-hegységben endemikus fajok is találhatóak, a Turkana-tótól keletre és délre elterülő Chalbi sivatag madárfaunája gyakorlatilag ismeretlen. Célunk a sivatagban és a felsivatagi körülmények között élő madarak és azok külső élősködőinek a feltérképezése volt.

A Kolozsvár–Budapest–Nairobi útvonalon repülővel, majd Nairobiból bérelt terepjárón utaztunk a Kula és Nyiru, a Teleki-vulkán közeléig. Az alább olvasható feljegyzések a Teleki-vulkán közeléig vezető utat örökítik meg. Kutatásaink és megfigyeléseink eredményeinek a feldolgozása folyamatban van, ezekről más alkalommal számolunk be.

Az út

■ Este nyolckor indulunk kisbusszal Budapestig, onnan amszterdami átszállással Nairobi repülünk. Eseménytelen út, pontosak a repülő, az izgalom csak a leszállásnál jelentkezik. Vajon a csomagok megérkeztek? És ha igen, hogy sikerül a vámolás?

A reptérré fél tízkor ereszkedünk le, kormosótét van, mindenki gyalogosan teszi meg a géptől az épületig az utat, az aszfalt forró, denevérek és sarlósfecskék köröznek a lámpák körül.

Hosszú és kanyargós úton haladunk az útleveellenőrzésig, vízumvásárlás, majd kikerülünk a csomagváróba. Az izgalom tető-

fokára hág, mindenki azt találgatja, hogy mi je nem érkezett meg. Végül elindul a futószalag, és sorban megjön mind a 16 csomag. Fellélegzünk. Elindulunk a vám felé, Mihálca doktor (expedíciónk vezetője, Állatorvosi Egyetem, Kolozsvár) közben már örülten telefonál, a szállást és a helyi segítőinket próbálja felhajtani. A vámok szeme felcsillan, amint meglátják alumínium utazóládáinkat, és már az elsőnél kéri, hogy nyissuk ki. Tudom, hogy ez a első jele, ha egy dobozt is kinyitunk, akkor a csomagok holnap is itt lesznek, nehezen tudnók elmagyarázni, mi is a tervünk a sok csapdával, hálóval, több száz szérum- és szervmintát tároló üveggel. Szerencsénkre befut kenyai kapcsolatemberünk, Paul Kanyari – a Nairobi Egyetem állatorvos szakának dékánja –, aki elégans mozdulatokkal és mosolygós arccal lefizeti vámosainkat. A törvény szigorú őrei mindjárt mosolyogva paroláznak, és segítenek hordárt és kocsit keríteni. Mihálcával felszusszanunk, és azt tárgyaljuk, mennyibe is került volna, ha Paul kérik... Megegyezünk, hogy valószínűleg a sokszorosába annak, amit Paul adott, pénzben és időben is. Kiverekedjük magunkat a parkolóba, és irány a belváros. Menet közben csak az út szélét látjuk, ahol szögesdrót-kerítés van, úgy saccoljuk, villanyárammal. A mintegy félórás autózás egyetlen élménye két legelő zebra a kerítés túloldalán. Ezt is csak hárman látjuk, a második nyílt autóból a többiek nem hiszik el. Mint utólag kiderült, a kerítés a Nairobi Nemzeti Park határa, a zebra pedig a park állatai.

Megérkezünk a szállásra, itt fogunk lakni két napig, amíg az expedíció ellátmányát, az autót, illetve a még hiányzó engedélyeket és felszereléseket beszerezünk. A hotelszoba szegényes, de én már Romániában is aludtam sokkal gyatrább körülmények között. Habár a lányok szobája a legnagyobb-tisztább, elsőre elsírják magukat, a kulturális sokk kissé erős. Vacsorát hajtunk fel, utána hideg vizes zuhany, majd álomtalan alvásba zuhanok.

Nairobi pezsgő nagyváros, hotelünk az óvárosi részen van, a várost átszelő észak-déli sugárút, az Uhuru bulvár mellett. Innen indulunk a beszerzőkörutakra. Mihálca és Gianluca (Gianluca D'Amico hatodéves olasz állatorvoshallgató) a nagyobb felszereléseket és engedélyeket intézik, én szervezem meg az élelmiszer és a kisebb felszerelések, eszközök megvásárlását. Két nap alatt sikerül mindent beszerezni, és indulhatunk északra, a Turkana-tó felé. Kerülő útvona-

lon kell haladnunk, mert a tervezett Maralal–Isiolo szakaszon banditák garázdálkodtak a közelmúltban, és nem biztonságos.

Nairobi–Isiolo

■ A csapat kettőszlott: Mihalca, Peter sofőr és én a Land Cruiserben utazunk, a többiek a helyiérdekű buszon. Indulás délelőtt, vagyis igazából délben, mert a busz csak akkor indult, mi meg folyamatosan szerveztünk. Igazi Afrika, a slum legközepéből. Tudniillik a buszmegálló a szómáliai menekültek negyede mellett van, hát merítés a sűrűjéből... Mi közben dízelolajat vásárolunk, valamiért szintén a nyomornegyed közepén, majd hűtőt szerzünk, és lassan indulunk ki a többmillió főváros forgalmában, egy épülő – de teljes mértékben használhatatlan – autópálya mellett (vagy alatt?). A forgalom nagyon laza, sok az autó, de hihetetlenül udvariasak a sofőrök, a többsávos behajtókon mindenki előreenged, gyalogos esetén száz méterről fékeznek, szóval igazán szimpatikus a megközelítés. Emlegetjük, hogy ehhez nem szabad hozzászokni, mert otthon veszélyes lehet... Lassan haladunk, mert mindenféle útieszközzel közlekednek: legtöbb a kisbusz speciális, helyi változata, a matatu, meg terepjáró, kiskamion és bicikli. Az útszélen félkész épületek, háromsoros szögesdróttal és géppuskafésszel megrakott fallal körülvett intézmények meg lepattant, ismeretlen rendeltetésű házak. A Nairobi University campusa mellett haladunk, bukaresti külvárosi piaci hangulatban hullámszik a tömeg minden irányba, az egyetem kapujában fegyveres őr, csipogóval ellenőríz mindenkit.

A külváros lassan átvedlik szavannába, megjelennek az első keselyűk, elmaradnak a marabuk; ültetvények és útszéli árusok között haladunk. Thikka után újra dombvidék, sok gyümölcsös: banán, papaya, mangó a főbb termékek, meg a maracuja (passion fruitnak hívják itt). A sofőrt kapacitáljuk, hogy gyümölcsöt szeretnének vásárolni az útszéli árusoktól. „Nem jó itt, mindjárt megállunk ott, ahol minden van” – mondja. Kb. száz kilométert megyünk még, mire megállnánk, az éhségtől és szomjúságtól ájuldozunk (a meleg plusz helyhiány már megszőkott, ketten ülünk a sofőr melletti széken, természetesen szó sincs biztonsági övről, és az sem segít, hogy ülésünk közvetlenül a motor fölött van), mire megáll. Jó nagy piac az út szélén, sok az árus. Még ki sem tudunk lépni az autóból, amikor megrohannak az árusok (csak nők), mindenki kis zacskóban kínálja a

portékát: papaya, mangó és banán. Hihetetlenül rámenősek, a zsebedbe próbálják bele nyomni az árut, közben mindenki kiabál, az interperszonális távolság a töredéke a megszokottnak. Én kijelentem, hogy nem vásárolok (a pidzsin „No buying” felkiáltással), szegegy Mihalca kapja a mintegy ötven fiatal/öreg nő ostromát, persze azért velem is próbálkoznak. Kollégámat gyakorlatilag beszorítják az útszéli sáncba, mire sikerül annyi gyümölcsöt megszereznie, amit útközben megeszünk. A sofőr az autó mellett röhg kétrészt görnyedve, véleményünk szerint csak azért álltunk itt meg, hadd lássa, hogy bírjuk a helyiek rohamát (később elárulta, hogy mindenkivel így csinálnak, aki elég balek, hogy ott megáll, nemcsak a muzunguval (fehér emberrel). Az árak, mint mindenhol, elég magasak, persze a friss gyümölcsöz viszonyítva. 100 shilling (kb. 1 euró) 1 kg papaya vagy banán. Miután sikerül beszerezniünk, visszamenekülünk az autóba (szó szerint), és folytatjuk az utat. Menet közben papayát eszünk, ami azt jelenti, hogy a sárgadinnyszerű gyümölcsöt az ablakon kihajolva pulcoljuk, óránkénti száz km-es sebességnél. Hát nyoma marad az autón... A gyümölcs friss, a banán és mangó egészen más, mint otthon, a mangó zamatos, de savanyú, mint az ecet. A maracuja érdekes, de nem a kedvencem a héjből való szopogatás egy rázkódó terepjáróban, egymás ölében ülve.

Lassan megkerüljük északról a Mount Kenyát, a távolban látszik a vulkáni kúpja, és haladunk kelet felé. A kis családi farmokat a Kinangop Plateau-n hatalmas üvegházak váltják, fehér farmerek virágkertészei. Óriási, több száz hektáros üvegházak, holland jellegű, precíz berendezéssel, fegyveres őrrel a farmbejáratoknál. A fegyver alapvetően Kalasnyikov vagy Heckler&Koch G3 ismétlőfegyver... Mindenki lazán sétálgat a vállon átvett puskával.

Elég gyorsan magunk mögött hagyjuk a bővizű platót, és újra a szavannaövbe érünk. Sok a madár, tűzokokat és ragadozókat látunk, a legérdekesebb az afrikai pálmakeselyű. Lassan esteledik, mire megérkezünk Isiolába: tipikus határvárosi hangulat, hatalmas bazárral, helyi szokás szerint a földre kirakva minden. A városközpontban van a szállásunk, egy kívülről hatalmas vas kapuval díszített, teljesen zárt épület udvarába kanyarodunk, ide az árusok nem mernek belépni. Félsvatagi, meleg, poros világ, nagyon Egyiptomra emlékeztet. Az úton mindenfelé négerek, mindenki valamit eladna. Folytatjuk a beszerzést, nagyméretű,

de könnyű cuccokra vadászva (vizeshordó, matracok, mosóteknő).

Befut a busz, leszállnak a kollégák, mindenkre mély benyomást tett az utazás, különböző okokból, az ülés fölötti csomagtartóban káráló csirkétől a szagokig és a kéregető-ajuldozó szomáliai menekültekig. De alapvetően pozitív a hangulat. Cristi (dr. Cristian Domşa, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár) kornyadozik, előjött az otthonról hozott hülése. A szállás vendéglőjében vacsorázunk, a menü egyszerű: rizs és/vagy csirke, vagy marha, vagy kecske. Tokányszerűség mindhárom, ízre ugyanaz, a csontszilánkok mérete változó. Ez a továbbiakban visszatérő motívum lesz, csak a hús-választék szűkül... A szobák rendben, zuhanyozás és lefekvés. Elalvás előtt Cristivel az útközben látott madarakról váltunk néhány szót. A többiek bevetik magukat az isiolói éjszakába, mint majd kiderül, vegyes élményekkel tértek ágyba.

Isiolo–South Horr

■ Másnap még egy sor beszerzés vár ránk (pl. víz és gázolaj), többórás késéssel a tervekhez képest, mindenhol a „hakuna mata-ta” felkiáltással („semmi gond”). Elindulunk, és mintegy huszonöt kilométer után elhagyjuk a civilizációt. Mostantól három hétig nincs vezetékés áram, víz vagy internet. Meg út. Az off-road porában egy óra elteltével felforr a hűtővíz a mi autónkban (Isiolótól két autóban haladunk, mindkettő Toyota Landcruiser, különböző évjáratúak, nagykorú mindkettő még az angol fogalmak alapján is, de amúgy jók), a mi sofőrünk nem érti annyira a dolgát. Lassan elfogy a maradék aszfalt is, igazi off-road, az utasok fele az autók tetején (jómagam nem mentem fel, mert nem akarok leégni).

Háromkor ebédelünk, az Archer’s Post nevű megállónál, kb. így nézhettett ki 150/1500 évvel ezelőtt is, mindössze a feliratok változtak meg azóta, no meg pluszban van két mobilantenna. Itt láttuk az első „topless” nőket, meg a helyi tinédzser fiúkat apacsnak öltözve (helyi megnevezésük: „morana”). Nem valami felemelő látvány. A faluban van egy közcéce is, amihez kulcs jár. Török WC, ami áll egy lyukból plusz 4 falból. Hozzá kell szokni, mert a továbbiakban ez a maximum, a legtöbb faluban egyáltalán nincs használható céce.

A fő néptörzs (itt samburuk vannak, miután Kenya középső meg déli részén a kikuyuk alkották a tömeget, azok földművelők) pásztorkodással foglalkozik, nem va-

dásznak. Ezért itt még van vadállomány, elefánttőrülékkel van megszórtva a főút. Itt van oroszlán, leopárd (Afrikában még sok helyen van, ám éjszakai állat, és nehezen megfigyelhető) meg zsiráf és gepárd. Egyik-hez sincs szerencsénk... Az első autóban haladók látnak nagy kudut, sőt fotózzák is, mi nekünk be kell érnünk a struccal. Abból többet is sikerül látni.

Nagyon szép részen térünk le az útról – ami egy jobban kitaposott és szélesebb porréteg Isiolo és Marsabit között –, és balra kanyarodva folytatjuk South Horr felé. Itt már nem találkozunk szembejövő autókkal, sokkal kevesebb a néger (árus) az út szélén, majd teljesen eltűnnek, és marad a szűrős bozót gyakori kőkibúvással. Lassan haladunk, mert a mi sofőrünk nincs egészen tisztában a 4 x 4 használatával, mindig megáll a kiszáradt folyók homokjában, ti. ott akar visszaváltani egyesbe, és persze lefűl a lad az autó... Kiszállás, differenciálzár bekapcsolása a keréken, újraindulás, amikor kijutottunk a homokból, megint megállás, differenciál kikapcsolása. Ez gyakorlatilag minden homokos folyómedernél ismétlődik (ők „river”-nek nevezik a száraz medreket is, jó idő eltelt, amíg ezt megszoktam). A semmi közepén egyszer néhány kecskét veszünk észre, ezek mindig lakott települést jeleznek, mint a tengeren a sirályok a földközelséget... Néhány kunyhóhoz érünk, az egyik előtt műanyag székeken ülnek a helyi erők, és sört isznak, üvegből. Szólok, hogy álljunk meg, és mindenki kap egy sört/kólát. Hihetetlen érzés a semmi közepén üvegből inni a sört. Persze „szobahőmérsékletű”, vagyis legalább 25 fokos sört, hiszen nincs villany/hűtő, a sörösládák a napon... Egy néger stoppost veszünk fel induláskor, aki be-könyörgi magát az autóba (többen is fenn vagyunk a tetőn, van hely). Kb. 500 m után kéri, hogy álljunk meg, ideig jött. Fantasztikus, mennyire nincs érzékük a mértékekhez, méretekhez. Ha megkérded, mennyi az anyyi, akkor általában azt mondják először, hogy nincs sok hátra, ha pedig mondasz te egy idő/távolságintervallumot, mindjárt egyetértenek, bármennyi is lett volna az. Közben haladunk, és elfogy a sör. Az üvegeket lágyan ledobjuk a homokba, az út szélén. Majd elviszi a kocsmába az első arra haladó néger. Itt így van megoldva a recycling... Amúgy minden dobozt el lehet/kell dobni, a négerék összeszedik a konzervek dobozait hatalmas örömmel.

Egy elég sivatagos részen haladunk, először struccokat, majd Kori tűzokokat látunk.

Ezek meglehetősen nyugis madarak, csak amikor közel megyek hozzájuk, akkor indulnak el gyalog az ellenkező irányba, eszükbe sem jut, hogy elrepüljenek. A sziklás terepet egyre inkább felváltja a homok, kiszáradt folyómederben haladunk, rettentő a por. Még mielőtt beesteledne, az egyik faluban látunk három majmot, valamiféle cercófok, a házak fölött üldögélnek a fák. A sötétben haladunk, az úton mindegyre nyulak, lappanyúk és tevecsdordák, majd egy sakál és egy újabb tüzokfaj képviselője üldögél. Fél kilenckor érkezünk meg South Horr nevű elég nagy helységbe, ma itt alszunk. A négerek vártak, de minthogy nem megy a helyi telefonantenna, nem tudták, hogy mikor érkezünk, és ha igen, mennyien, ezért nincs kaja, csak tea. Itt a tea azt jelenti, hogy gyenge fekete tea, sok (illetve rettentő sok – átlagban 7–8 kanálnyi/csésze, ha maguknak mérik) cukorral és tejjel. Rettentő gusztustalan, nagyon résen kell lenni, ha tényleg teaízt akarsz érezni. Gyorsan összedobom a vacsorát, és megesszük chapatival (ejtsd: „csapati”; vastag palacsintaféle, olajban sütve, „wet-bread”).

Utána lábmozgatás, mert el vagyunk gémberevedve az egész napos rázkódástól, tehát sétálunk egyet vagy négyen (plusz 27 helyi gyerek, aki velünk jön) a lassan elalvó faluban. Gekók, óriási svábbogarak, borzalmas mennyiségű és méretű éjjeli lepke, békakonzerttel spékelve. Igazi trópusi filing. Kimegyünk a folyópartra, ami egy kristálytisza hegyipatak benyomását kelti (majdnem 1700 m a tenger szintje fölött), és bogarászunk mellette. Halak, békák, teknősök, vidranyomok. Aztán lefekvés, az alvóhely X kategóriás. Reggel továbbindulunk Gatab felé. Este még utolsó látogatás a végére (kultúrhely, van árnyékszék) szembemegetek egy fehérarkú mongúzzal, nem tudom, melyikünk lepődik meg jobban.

South Horr–Gatab

■ Korai ébredés, mert a szobába süt a nap, azonkívül észbontó a madárdal. South Horr egy oázis a Chalbi sivatagban, folyóvízzel, gyönyörű fás ligetekkel, sok gyümölcsfával (főleg papaya, mangó, banán és narancs – már a helyi változata, ami méregzöld és egyáltalán nem narancs színű/ízű). A reggeli tea mellett 12 új madárfajt látunk, egérmadarak, szarvcsőrűek, bíbor csirőge, fénysergélyek, keselyűk, szóval hihetetlen madárkavalkád. A reggeli egyszerű, chapati, tea és néhány konzerv, majd bepakolás. Minthogy előző nap kissé zsúfoltan utaztunk, a sofőrök logi-

kája szerinti pakolás okán, vállalom, hogy én szervezem meg a berakodást. Magyarán, bebújok az autóba, és mondom, mit hova tegyenek. Két meglepetés: feleakkora helyen elférnek a dolgaink (felszabadul két ülőhely), és a sovány, ám izmosnak tűnő négerek majd megszokadnak, ha fel kell emelniük a 20–25 kilós élelmiszeres útiládákat. Közben Mihalca átadja a beszerzés élelmiszerre vonatkozó részét, és elindítom görög kollégánkat, Janisz (Állatorvosi Egyetem, Kolozsvár), hogy vásároljon gyümölcsöt (ő jelentkezett). Kap ezer shillinget, és eltűnik két óra. Mindenki tükön ül, mert az autók bepakolva, de hát Janisz odavan. Valahogy nagy nehezen megérkezik, kb. 3 kiló papaya, egy csokor banán és néhány éretlen narancs kíséretében, általános vélemény, hogy csúful átvették a négerek.

Elindulunk, döcögősen, mert mindkét sofőrnek itt vannak a rokonai, tehát minden sarkon megállunk, és konstans ölelgetésnek meg „seriana” kiáltásnak vagyunk a tanúi. Valahogyan kimegyünk a faluból, amikor is leesnek az egyik autó tetejéről a benzineskannák – az egyetlen dolog, ami a sofőrökre volt bízva –, és újra kell őket kötözni. Ezen alkalommal kiderül, hogy folynak is, úgyhogy kupaktanács, tetézte mintegy 20 segítőkéz négerrel, akik összefutottak a nagy alkalomra. Finoman fogalmazva is ideges leszek, úgyhogy káromkodás helyett Cristivel elmegyünk a bush-ba, madarászni. Pár méteren belül felriasztunk egy tüzokot, majd afrikai sármányt és vörös homlokú poszátát látunk, következik a helyi csicsörke, majd megriasztok egy impalát.

Közben a sofőrök kiegésznek a „jerican” felkötését illetően, úgyhogy indulhatunk tovább. A második autóban ülünk, és a felnyitott tetőn kibújva, állva nézzük a szavannát. Nagyon szép, nyoma sincs embernek, tüzokok, csikos bíbic, szarvcsőrű madarak, nyulak és egy sakál tarkítják az utat. Egy kb. száz méter széles folyó száraz medrén kelünk át, majd letérünk a Turkana-tó felé vezető útról, és elindulunk a Kulal-hegység felé (South Horr a Nyiru-hegységben van, mindkét hegység része a Nagy Rift Völgyet szegélyező Ív-hegységnek, „Arc Mountains”). Egyre szárazabb részen haladunk, igazi sivatag, de nem világos homokos, hanem köves fekete láva. Rettentő a hőség, csak úgy ájuldozunk, ahogy halad az autó az emelkedőn. Egyre-másra mászzuk meg a kisebb-nagyobb dombokat, majd kezd zölddebb lenni a táj, mind nagyobb és nagyobb akációkkal. Hirtelen megállunk (900+ m-t mutat a GPS): egy hi-

hetetlen sziklaszoros fölött vagyunk, százméteres sziklafalak, buja zöld növényzet, egyre több a hatalmas kutyatej. Innen kezdve az autók folyamatosan hörögve mennek, meredek emelkedők, egyes-kettessel lehet haladni. Egy szurdokvölgyben megyünk, hajtúkanyarokkal, óriási sziklafalak fölött. A sofőr és alkalmi útítársai boldogan magyaráznak samburuul, és látszólag egyáltalán nem figyelnek az útra, mindig utolsó pillanatban rántva el a kormányt. Magasságiszonyom a tetőfokára hág, az utolsó kilométert állandó hányingerrel küszködve teszem meg, fogadkozva, hogy az életben többet nem ülök ilyen úton néger vezetett autóba.

Amint felérünk a nyeregbe, kitárulkozik a táj, és egy gyönyörű kis falut látunk. Az első kis mellékutcán balra hajtunk, és meg is érkeztünk a gatabi kempingbe. Nyolc házikó, tradicionális samburu stílusban, kissé földbe vájva, másfél méter magasak, ujnyí ágakból, oldalt vakolva, tetejük fűből, mindenféle papírból (főleg élelmiszersegély-dobozokból) és szövetből (régén állatbőrökből). Kettesével vagyunk elszállásolva, megjelennek helyi segítők, Rashid és Shukri, egy testvérpár, együtt nem tesznek ki kilencven kilót. Amúgy a kisebbséghez tartoznak a faluban (mintegy nyolcszáz emberről van szó!), mert ők mohamedánok, nem isznak, és jól beszélnek angolul. Shukri (az idősebbik, nála van az ész) teljesen európaizált, egy felesége van,

két gyereke (a felesége tanárnő – pont Nairobiban, míg mi a hegyen vagyunk). Ő a főnök, a camp-site vezetője – amúgy ő intéz mindent, amíg Kenyában vagyunk – s nem mellesleg az én emberem, mert tudja, hol milyen vándlájf („wildlife”) van. Rashid, ő a lazább, barátságos stílusú – két feleséggel, két szertővel, nyolc gyerekkel (3+3+1+1), 27 éves – az ő dolga a falubeliek összetételése kutyaojtásra, Mihalca jobbkeze. Berendezkedünk, kipakolás, ezzel el is megy a nap.

Az esti program egészen speciális Gatabon, a kemping egy domb oldalában van, amelynek másik felén a Turkana-tó látszik, pontosan nyugatra. Fél hétkor az egész csapat felkerekedik, és felvonulunk a domb tetejére Turkana-tavas naplementét nézni. Itt – nagyon közel az Egyenlítőhöz – télen-nyáron háromnegyed hétkor megy le a nap, és ez fantasztikus látvány a mintegy negyven kilométernyi távolban levő, vulkáni kúpokkal övezett tó fölött. Tehát mindenki egymással a dombot, teáskannával, cigivel, illetve az ünnepi alkalomra hozott feles szilvóriummal a kézben. Ja, és ugyancsak ezen a ponton lehet használni a telefonokat és az internetet... Lassan lebukik a nap, és koromsötét lesz, felejthetetlen élmény. Majd visszabotorkálunk a házikókhoz. Ez az első igazán pihentető alvás Kenyában... Holnap-tól kezdődik a munka.

Sándor Attila

